

A SZAKIRODALOM FÉNYLYUKKÁRTYÁS FELDOLGOZÁSA ETO SZERINTI OSZTÁLYOZÁS ALAPJÁN

Hamberger Sándor

Magyar Vas- és Acélipari Egyesülés

A fénylyukkártyát olyan tárgyszavas információkereső rendszerekben alkalmazzák, ahol a kártyák önálló fogalmakat jelképeznek, és a hálózaton lyukasztással jelölik meg a fogalmat tartalmazó dokumentum lelőhelyét. Több fogalmat tartalmazó dokumentum esetén a fogalmakat jelölő összes kártyákon azonos helyen kell lyukasztani, és így lehetőség van komplex információfeldolgozásra, illetve -keresésre.

Az információkereső rendszerek kialakításánál ritka az az eset, amikor a feldolgozást adott deszkriptor-készlettel kezdjük meg, gyakrabban a kifejezések spontán összegyűjtése. Egy idő után kialakul a rendszer kifejezés-készlete, azonban, hogy egyértelműen használható legyen, szükséges a szinonimákat kiküszöbölni; a kifejezéseket a fogalmak köré csoportosítani; az egyik használatát, a többi eltiltása mellett kötelezővé tenni; deszkriptor, nem-deszkriptor jellegét meghatározni.

A kifejezések közötti kapcsolatok feltárása, valamint a szinonimák deszkriptor, nem-deszkriptor jellegének meghatározása tezaurusz-készítési feladat. Ez közismerten összetett tevékenység, amelyet csak többféle képzettségű szakemberek csoportja oldhat meg eredményesen.

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás alkalmazásakor a kifejezések szintéziséből kapunk egy fogalmat, illetve az annak megfelelő kódszámot. Ha a fogalmakat - vagy azok helyett a komplett ETO jelzeteket - írjuk a lyukkártyára, akkor a kártyák száma a fogalmakkal azonos módon lineárisan növekszik. Speciális számcimzés alkalmazása esetén a kártyák lineáris növekedése mellett a rendszer fogalomkészlete exponenciálisan növekedhet.

Az ETO logikáját követve ismeretes, hogy a jelzetekben a számok alaki és helyi értéke határozott. A főosztály számok alaki értékűknél fogva meghatározottak, hogy a kódolt fogalom milyen tudományterülethez tartozik; közös tulajdonságuk viszont az, hogy a jelzetben minden esetben az első helyen állnak, tehát a helyi érték is mennyiségi megjelöléssel, számmal kifejezhető. Elhatározás kérdése, hogy a helyi és alaki értékek különválasztására milyen jelölést alkalmazunk.

A kártyarendszer kialakításánál a kártyák alaki és helyi értéke meghatározható. Egy-egy helyi értéken belül minden számnak 10 alakja lehetséges, tehát 10 kártyával helyettesíthető. Dokumentumok feldolgozása során előfordulhat, hogy 12 számjegyű ETO jelzetet alkalmazunk, tehát a főtáblázati számoknak 12 helyi érték $\times$ 10 alaki érték = 120 db kártyát biztosítunk.

A kártyák azonosítását olyan számmal végezhetjük, amelynek első részében a helyi értéket jelöljük, és attól vesszővel elválasztva az alaki értéket.

Osztályoznunk kell a Siemens-Martin kemencék boltozatának hűtése fogalmat, amelynek az ETO jelzete

669.183.211.366

Az előkészített kártyarendszerből kiemeljük

1. helyi érték csoportjából a 6-os alaki értékű
2. helyi érték csoportjából a 6-os alaki értékű
3. helyi érték csoportjából a 9-es alaki értékű

stb. kártyákat; ezek jele: 1,6 2,6 3,9 stb.

A helyi értékek sorszámának sorrendben való leolvasásakor ellenőrizhetjük, hogy valamennyi helyi érték csoportjából kiemeltük-e a kártyát, az alaki értékek számainak összeolvasása adja a keresett ETO jelzetet. Miután az ellenőrzés megtörtént, megkezdhetjük a dokumentum helyének lyukasztását, illetve visszakeresés esetén behelyezhetjük a kártyákat az átvilágító készülékbe.

Ha a kifejezések szintézise során több fogalmat is meghatározunk, ezt összetett ETO jelzet képzésével juttatjuk kifejezésre.

TÖBB FŐTÁBLÁZATI JELZETBŐL ÖSSZETETT JELZETEK KÉPZÉSE

Mivel a rendszer megbízhatóan, zaj nélkül csak akkor működik, ha pozíciónként csak egy kódszámot alkalmazunk és a dokumentumok feldolgozása során szükséges az összetett ETO jelzetek képzése, a pozíciókba nem a dokumentum raktári számát, hanem a fogalmak, ETO jelzetek folyamatos sorszámát lyukasztjuk. Ahhoz, hogy eldönthessük, melyik dokumentumhoz melyik ETO jelzet tartozik, segédkatalógust állítunk fel.

Minden feldolgozott dokumentumról készítünk egy katalóguscédulát, amelyen a címleírásen kívül az ETO jelzetek, valamint azok sorszáma is szerepel.

Az ilyen szempontok szerint előkészített katalóguscédula a következő:

Ssz: 1718 1719

ARTINGER István-KATOR Lajos-ROMVÁRI Pál

Fémek technológiája. Bp. 1975, Műszaki K.

399 p. 26 cm.

Bibliogr: p.394-395.

ETO: 621.7 + 669.1/.7

A kártyarendszerről először az első ETO jelzetnek megfelelő helyi és alaki értékű kártyákat emeljük ki, és az 1718. helyen lyukasztjuk. A második ETO jelzet szerint is kiemeljük a helyi és alaki értékeknek megfelelő kártyákat, de mivel a kiterjesztés jelét is látjuk, a 4. helyi értéknél 1-7-ig valamennyi alaki érték kártyáját kiemeljük, és az 1719. helyen lyukasztjuk. Fenti gyakorlati példával megoldottuk az összekötés és kiterjesztés műveletét. A viszonyítás műveletét azonos módon végezzük az összegezés műveletével.

A fő táblázati számokkal való összetett ETO jelzetek közötti kapcsolat csak a katalóguscédula kiemelése után értékelhető, ami a fénylyukkártyák kapacitását figyelembe véve, gyorsan elvégezhető. Nem cél szerű a fő táblázati számokkal való műveletek egyszeri elvégzéséhez több kártyasorozatot beállítani, mert a visszakeresések száma a jelzetek számának négyzetével emelkedik.

A hagyományos módszerrel felépített ETO szakkatalógusban csak a dott szinten tudunk visszakeresést elvégezni. A fénylyukkártya rendszerben a visszakeresés átfogóbb, mert ha a generikus szintek felé zárt is a rendszer, a specifikumok felé viszont nyitott.

Példaként legyen a keresett fogalom: a szintetikus nyersvas gyártása, amelynek ETO jelzete

669.162.6

Az utolsó helyi érték tehát a 7. számjegy, de a visszakeresésnél szerepelni fognak:

669.162.61 nyersanyagok a gyártáshoz

669.162.62 gyártási eljárások

669.162.622 gyártás lángkemencében stb.,

tehát a 7. helyi értéken túli 8., 9. stb. helyi értékekhez tartozó fogalmak is. A 669.162 - amely a nyersvasgyártás kódszáma - már nem szerepel, mert ez a keresett fogalomnak generikus kapcsolata.

ÖSSZETETT ETO JELZETEK KÉPZÉSE FŐTÁBLÁZATI JELZET ÉS KÖZÖS ALOSZTÁSOK KOMBINÁCIÓJÁVAL

Tekintettel arra, hogy egy fő táblázati számhoz elvben egyszerre valamennyi alosztás kapcsolható, ezért szükséges, hogy minden alosz-

tás csoportnak külön kártyakészlete legyen. Erre a célra - megkülönböztetésül a főtáblázati számok kártyáitól - ajánlatos más színű kártyákat alkalmazni. A kártyák bejelölését ugyanolyan számcimzéses módszerrel végezzük, mint a főtáblázati számokét, de kiegészítjük az alosztás jelével.

Az alosztások kártyakészletét az alábbiak szerint állítjuk össze:

A nyelvi alosztásokhoz maximum 7 helyi érték szükséges. A kártyákat ellátjuk az alosztás jelével, valamint a helyi és alaki érték indexével.

A formai és földrajzi közös alosztásokat az első helyi érték alaki értéke különbözteti meg egymástól, az alosztás jele mindkettőnél egyezik. Az egyforma jelek ellenére indokolt a két kártyacsoport létrehozása. Mivel mindkét alosztáson belül még egy jel is használatos, a jelzetet kettéválasztó kötőjelet úgy tekintjük, mint két kártyacsoport határát.

A kártyák jelölése a szokásos számcimzéses módszerrel történik, de jelöljük azt is, hogy formai, illetve földrajzi alosztáshoz, és ezen belül az első vagy második kártyacsoportéhoz tartozik.

Fentieket egy példával szemléltetjük:

Vaskohászat Borsod megye északi részén. ETO jelzete:

669.1 (439.134-17)

Kiemeljük a főtáblázati számok közül az 1.6, 2.6, 3.9 stb. jelű kártyákat, majd a földrajzi alosztás kártyái közül az 1(1.4) 1(2.3) 1(3.9) 1(4.1) 1(5.3) 2(1.1) 2(2.7) jelű kártyákat, és a megfelelő helyre lyukasztunk, illetve a már lyukasztott pozíciót leolvassuk.

Az időalosztásokhoz 14 kártyacsoport szükséges abban az esetben, ha a másodpercek jelölését is lényegesnek tartjuk. Ha az állomány szerkezete megkívánja, hogy az időszámításunk előtti és utáni időszakokat is jelöljük, + és - jelű kártyák használata is szükséges.

A szempont szerinti, a kötőjeles általános közös, és a korlátozottan közös alosztás alkalmazásának nincsenek különleges szabályai, a kártyacsoportok mennyiségét mindig a szükségletnek megfelelően kell megállapítani.

Információ keresésénél előfordul, hogy olyan fogalmakra van szükségünk, amelyeknél az információ lényeges tartalmát az alosztásokkal osztályoztuk. Hagyományos ETO katalógusban ezek az információk a főszám specifikus szintjeinek megfelelően szóródva találhatóak, és a visszakeresést a szórásoknak megfelelően többször meg kell ismételni. A lyukkártya rendszerben az ilyen jellegű visszakeresés egy műveletben elvégezhető a főosztály szám, valamint az alosztás jelzetének kombinációjával. Természetesen itt is kihasználhatjuk azt, hogy a rendszer a generikus szintek felé zárt, és a specifikumok felé nyitott.

A fentiekben leírt fénylyukkártya rendszert a napi könyvtári tájékoztatási munkában használjuk, és sok esetben rugalmasabb a hagyományos módon felépített katalógusnál. A szakkönyvtárak dokumentum állományának függvényében kell meghatározni, hogy a főtáblázati jelzeteket milyen mélységben, valamint az alosztások közül melyiket és milyen mélységben alkalmazzuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

OROSZ Gábor: Vizuális lyukkártyák alkalmazása ETO rendszerű tájékoztatáshoz. Országos Műszaki Könyvtár Évkönyve, Bp. 1959. p.163-184.

BALÁZS Sándor - HORVÁTH Tibor: Kézi lyukkártyák a szakirodalmi tájékoztatásban. Bp. 1968, OMKDK, 175 p. /Módszertani kiadványok 27./

VAJDA Erik - HOLLÓS Miklós: Az osztályozás néhány kérdése. Közread. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1975, ---. ny. 65 p. /Magyar Könyvtárosok Egyesülete. Előadások-viták 4./

HAMBERGER S.: A szakirodalom fénylyukkártyás feldolgozása ETO szerinti osztályozás alapján

A szerző leírja a fénylyukkártya alkalmazását az állománynak ETO rendszerrel történő feldolgozása esetében. Példákkal illusztrálja a rendszer előnyeit. Ismerteti az eljárást egyszerű ETO jelzet esetében. Összetett ETO jelzet feldolgozásának két lehetőségét ismerteti: vagy több főtáblázati szám, vagy pedig főtáblázati szám és közös alosztások kapcsolásával.

A leírt rendszert a napi könyvtári tájékoztatási munkában alkalmazzák és sokszor rugalmasabbnak tűnik a hagyományos módon felépített katalógusnál.

HAMBERGER, S.: The processing of special literature with the aid of UDC based peek-a-boo-cards

The author describes the use of peek-a-boo cards in processing a library collection with UDC. Advantages of the system are illustrated by examples. After the description of the use of simple UDC numbers, processing with compound UDC numbers is presented: 1. for the case of several numbers of the main tables and 2. by linking numbers of the main tables with general or special auxiliaries.

The system described is used in reference work. In many aspects it proved to be more flexible than conventional catalogues.

ХАМБЕРГЕР, Ш.: Обработка научно-технической литературы по системе УДК с помощью просветных карт

В статье описываются методы применения просветных карт для обработки фонда по системе УДК. Преимущества системы показываются конкретными примерами. Описывается метод для простых индексов УДК. Представляются два варианта обработки составных индексов: 1/ для случая нескольких основных индексов; 2/ для случая совместного появления и основн... индексов и определителей.

Представленная система используется в справочно-библиотечной деятельности и во многих случаях является более гибкой, чем каталог традиционного построения.

HAMBERGER, S.: Bearbeitung von Fachschrifttum mittels der UDK und Sichtlochkarten

Es wird die Bearbeitung des Bibliotheksbestandes unter Verwendung von Sichtlochkarten beschrieben. Beispiele veranschaulichen die Vorteile dieses Systems. Das Verfahren wird sowohl für den Fall einfacher DK-Zahlen, als auch zusammengesetzter DK-Zahlen erklärt und zwar getrennt für die Fälle von mehreren Hauptzahlen und der Kombination von einer Hauptzahl und allgemeine Unterteilungen.

Das beschriebene System wird in der Reference-Arbeit einer Bibliothek verwendet. Es erwies sich als ein flexibleres System als der traditionelle Katalog.

